

Analiza procesa usvajanja zakona u Republici Srbiji

Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi

Autorka analize: Tara Petrović, Građanske inicijative

Analiza procesa usvajanja zakona u Republici Srbiji

Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi

Autorka analize: Tara Petrović, Građanske inicijative

CRTA:

FONDACIJA
S L A V K O
Č U R U V I J A
FOUNDATION

 PARTNERI
SRBIJA

#EY
ZA TEBE

Ova publikacija je objavljena uz finansijsku pomoć Evropske unije.
Za sadržinu ove publikacije isključivo je odgovorna Crta sa partnerima
Slavko Ćuruvija fondacijom i Partnerima za demokratske promene Srbija
i ta sadržina nužno ne odražava zvanične stavove Evropske unije.

Potreba za izmenama

Ustav Republike Srbije propisuje da su nosioci suverenosti građani, koji, pored svog prava da na donošenje odluka utiču putem slobodno izabраних predstavnika, tu suverenost ostvaruju i putem oruđa direktne demokratije: referendumom i narodnom inicijativom.¹ Osnovi ovih instituta, kao i broj birača neophodan za pokretanje narodne inicijative i referenduma na zahtev građana su propisani samim Ustavom, dok su postupci ostvarivanja ovih prava bliže uređeni Zakonom o referendumu i narodnoj inicijativi. Od 2006. godine, kada je donet važeći Ustav, do kraja 2021, kada je u problematičnom procesu koji će biti predmet ove analize usvojen novi Zakon, Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi je bio u nesaglasnosti sa najvišim pravnim aktom države.

Naime, član 203 Ustava propisuje da se akt o njegovoj promeni mora staviti na republički referendum radi potvrđivanja ukoliko se izmenama interveniše u određene oblasti, među kojima je i uređenje vlasti, odnosno odredbe sadržane u članovima 98-165. U istom članu se dalje navodi da se promene smatraju usvojenim ako za njih na referendumu glasa većina izašliх birača, ne propisujući pritom nikakav cenzus za uspeh referenduma. Sa druge strane, po tada važećem Zakonu o referendumu i narodnoj inicijativi iz 1994. godine, za punovažnost referenduma se zahtevalo da na njemu glasa većina građana upisaniх u birački spisak. Opšti rok za usklađivanje zakona sa novim Ustavom je bio 31. decembar 2008. godine, te je bilo neophodno da se ova protivrečnost ispravi izmenama Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi do navedenog datuma.² Kako to nije učinjeno tada, a ni narednih 13 godina, ovaj Zakon je nastavio da predstavlja prepreku bilo kakvim značajnijim izmenama Ustava – sve takve izmene bi morale da budu potvrđene na republičkom referendumu, zahtevajući da se uslovi za punovažnost takvog referenduma prethodno prilagode Ustavu izmenama ili donošenjem novog Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi.

Pored pitanja cenzusa za ustavni referendum, koje je, kako će se ispostaviti, bilo presudno u tome da se izmene ovog Zakona konačno sprovedu, preispitivanje Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi je bilo neophodno i zbog drugih loših rešenja kojima se onemogućavalo učešće građana u procesima donošenja odluka. Jedno od takvih rešenja se odnosilo na rokove – članom 36 Zakona je bilo propisano da prikupljanje potpisa za narodnu inicijativu, kojih je za predlaganje zakona, po Ustavu, potrebno 30.000, traje najduže sedam dana.³ Kada se taj rok uporedi sa rokovima propisanim za prikupljanje potpisa podrške listama na parlamentarnim izborima, prostom računicom se dolazi do toga da se od podnosilaca narodne inicijative očekivalo da prikupe tri puta više potpisa nego podnosioci izbornih lista, u roku koji je tri do četiri puta kraći. U nedostatku ljudskih i finansijskih resursa kojima raspolažu političke stranke, teško je zamisliti da bi samoorganizovana grupa građana okupljena oko nekog konkretnog pitanja mogla da ostvari ovakav poduhvat, čime se narodna inicijativa faktički obesmišljava kao sredstvo vršenja suvereniteta.

Drugi problem u prethodnom Zakonu vezan za institut narodne inicijative se tiče nedostatka pravnog leka u slučaju da se Skupština o narodnoj inicijativi ne izjasni u roku – ili nikad. Prema analizi koju je 2018. godine sprovedla CRTA, od 2001. godine do objavljivanja analize nijedna podneta narodna inicijativa nije razmatrana u plenumu.⁴ Jedini izuzetak od 2018. do danas je bila narodna inicijativa za izmenu Krivičnog zakonika radi uvođenja kazne doživotnog zatvora bez mogućnosti uslovnog otpusta, a koja je prikupila 158.460 potpisa.⁵ Međutim, ni u ovom slučaju Skupština nije razmatrala predlog upućen putem mehanizma narodne inicijative, već je Vlada bila predlagač akta u kome su sadržana rešenja slična onima o kojima su se građani izjasnili.⁶ Prema analizi CRTA-e, podaci o statusu inicijativa u parlamentu mogli su se naći samo za tri inicijative, koje su dostavljene Skupštini 2007. i 2008. godine, što znači da se o njima nije odlučivalo tokom cele jedne decenije. Sve ovo jasno upućuje na to da su izmene Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi bile neophodne kako bi se omogućilo istinsko ostvarivanje prava na građansku participaciju onako kako je propisano Ustavom.

1 Član 2, Ustav Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 98/2006 i 115/2021), dostupno na: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/ustav/2006/98/1/reg>

2 Član 15, Ustavni zakon za sprovođenje Ustava Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 98/2006-29), dostupno na: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/ustav/2006/98/2/reg>

3 Član 36, Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi („Službeni glasnik RS”, br. 48 od 20. jula 1994, 11 od 6. aprila 1998.), dostupno na: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/1994/48/2/reg>

4 "Narodna inicijativa u fioci: analiza kolektivnog učešća građana u procesu donošenja odluka", CRTA, januar 2018, dostupno na: https://cрта.rs/wp-content/uploads/2018/03/Finalno_03-narodna-inicijativa-NOVO.pdf

5 Izvor su saopštenja Centra za nestalu i zlostavljaju decu, dostupna na: <https://cnzd.rs/kazna-dozivotnog-zatvora/>

6 Izvor su podaci Otvorenog parlamenta, dostupno na: <https://otvoreniparlament.rs/akt/3972>

Prvi koraci ka izmenama Zakona, 2009-2019.

U svom mišljenju o Ustavu Republike Srbije iz marta 2007. godine, Venecijanska komisija Saveta Evrope je preporučila da zakonodavac usvoji zakon o organizovanju ustavnog referenduma koji treba da bude u saglasnosti sa načelima iznetim u Kodeksu dobre prakse u oblasti referenduma, kako bi se omogućila primena Ustava.⁷ Uprkos tome, i rokovima propisanim za usklađivanje akata sa Ustavom, Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu tek 2009. počinje pripremu Nacrta zakona o referendumu i narodnoj inicijativi, koji je završen početkom 2010. Dalje, kako ovaj nacrt zakona nije bio usklađen sa Ustavom u pogledu postojanja cenzusa za uspeh referenduma, nije ni upućen Narodnoj skupštini na razmatranje.⁸

Nakon osam godina bez ikakvog rada na ovom Zakonu, njegove izmene u cilju poboljšanja uslova za građansku participaciju su uvrštene u Treći Akcioni plan za sprovođenje inicijative Partnerstvo za otvorenu upravu u Republici Srbiji za period 2018-2020, na predlog Građanskih inicijativa i CRTA-e.⁹ Kako se navodi u obrazloženju mere, Zakon iz 1994. godine predviđa izuzetno striktne uslove kako bi građani mogli da se uključe u procese pokretanja narodne inicijative za donošenje propisa na republičkom, pokrajinskom i lokalnom nivou, kao i referenduma na zahtev građana, te da je izmenama i dopunama Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi potrebno uvesti mogućnost da se građanima sve postojeće forme građanskog izjašnjavanja omoguće na elektronski način, putem elektronske narodne inicijative. Akcionim planom za POU je predviđeno da proces pripreme i usvajanja izmena ili novog Zakona bude sproveden zaključno sa IV kvartalom 2019. godine, dok bi do II kvartala 2020. bila izrađena i aplikacija putem koje bi građani o inicijativama i referendumima mogli da se izjasne u potpunosti onlajn. Pored ovog dokumenta, izmene Zakona su predviđene i u Akcionom planu za sprovođenje Strategije reforme javne uprave u Republici Srbiji za period od 2018-2020. godine, sa istim rokom.¹⁰

U skladu sa time, u toku 2019. je izrađen novi Nacrt i stavljen na javnu raspravu, koja je trajala od 25. oktobra do 22. novembra 2019. godine, i pored mogućnosti za slanje pisanih komentara uključivala i održavanje tri okrugla stola, u Novom Sadu, Nišu i Beogradu. Kako se navodi u izveštaju sa javne rasprave, veliki broj subjekata je uzeo učešće u raspravama uživo, a ukupno 10 udruženja građana je dostavilo pisane predloge i komentare na Nacrt, i jedan pojedinac. Iako je tada predstavljeni Nacrt imao slabosti, program javne rasprave je bio takav da je omogućena razmena mišljenja i dijalog o predloženim rešenjima među zainteresovanim stranama, a trajanje rasprave i rok za slanje komentara su određeni u roku dužem od zakonskog minimuma.¹¹ Ipak, sam tekst Nacrta je bio problematičan, uz neke, ograničene, napretke – na primer, rok za prikupljanje potpisa za narodnu inicijativu je produžen sa 7 na 90 dana. Kako se može videti iz izveštaja, učesnici u javnoj raspravi su već tada istakli određene probleme u vezi sa predloženim rešenjima, koji će i pored njihovih komentara opstati i u sledećim verzijama Nacrta, a u konačnici i biti inicijatori velikih građanskih protesta u novembru i decembru 2021. godine.¹² Iako je deklarativni cilj izmena bio taj da se građanima olakša učešće u procesima donošenja odluka, Nacrt je predvideo obavezu overe potpisa, uz plaćanje naknade za overavanje, čime bi se uvele nove administrativne i finansijske prepreke za ostvarivanje ovog prava koje nisu postojale u ranijem Zakonu, već prepoznatom kao restriktivnom i prevaziđenom. Takođe, izostalo je bilo kakvo rešenje kojim bi se regulisale posledice neodlučivanja Skupštine po podnetoj narodnoj inicijativi. U odgovoru na taj komentar, Ministarstvo je u izveštaj o sprovedenoj javnoj raspravi unelo opasku da građanima, u slučaju da Skupština ne uvrsti njihov predlog na dnevni red „ostaje na raspolaganju još jedan vid suverenosti, a to su izbori.“

7 Mišljenje dostupno na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2007\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2007)004-e)

8 Izvor obraćanje Marije Obradović, tadašnje ministarke državne uprave i lokalne samouprave, tokom prve rasprave o predlogu Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi u NSRS, 25.11.2021, dostupno na: <https://otvoreniparlament.rs/transkript/7924>

9 Dostupan na: <https://ogp.rs/pou-srbija/#akcioni-plan-2018-2020>

10 Dostupan na: <https://mduls.gov.rs/wp-content/uploads/AP-RJU-narativni-deo-2018-2020.pdf?script=lat>

11 Program javne rasprave, izveštaj i ostale informacije su dostupni na: <https://mduls.gov.rs/javne-rasprave-i-konsultacije/javna-rasprava-o-nacrtu-zakona-o-referendumu-i-narodnoj-inicijativi/?script=lat>

12 Videti komentare Građanskih inicijativa na Nacrt, dostupne na: <https://www.gradjanske.org/komentari-gradjanskih-inicijativa-na-nacrt-zakona-o-referendumu-i-narodnoj-inicijativi/>

● Proces usvajanja Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi u 2021. godini

Ni nakon sprovedene javne rasprave 2019. godine, predloženi Nacrt Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi nije išao dalje u proceduru usvajanja. Uprkos obećanim rokovima iz više akcionih planova, i decenijskom kašnjenju u usklađivanju sa Ustavom, rad na ovom propisu je „pauziran“ naredne dve godine. Međutim, paralelno sa ovim je tekao još jedan reformski proces, sa kojim se takođe uveliko kasnilo, a koji je doveo do toga da se izmene ovog Zakona ponovo aktuelizuju, i stvorio obavezu da se iste pošto-poto privedu kraju u toku 2021. godine. Naime, kao što je pomenuto, donošenjem Ustava iz 2006. godine, Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi iz 1994. je postao neustavan u delu koji se tiče cenzusa za sprovođenje referenduma o ustavnim promenama. Dok je Zakon propisivao da je za uspeh referenduma neophodno da na njemu glasa većina birača upisanih u birački spisak, Ustav iz 2006. je za izmene svojih najvažnijih odredbi predvideo proceduru kojom se one potvrđuju na referendumu koji će biti punovažan nezavisno od izlaznosti. Iz ovih razloga, dugo najavljivani i mukotrpan proces izmena Ustava u oblasti pravosuđa nije bilo moguće privedi kraju bez prethodne izmene Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi, kako bi se uslovi za punovažnost referenduma uskladili sa onima koji su propisani samim Ustavom.

Venecijanska komisija je već u pomenutom mišljenju na Ustav iz 2007. godine iskazala zabrinutost zbog „preterane uloge parlamenta prilikom imenovanja u pravosuđu“, i predvidela da će Ustav u tom smislu morati da se menja.¹³ Kao deo procesa pregovora o pristupanju Evropskoj uniji, i usklađivanja zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU, Srbija se obavezala da će sprovesti reformu pravosuđa, u sklopu koje bi bile izvršene suštinske izmene načina na koji se biraju i premeštaju sudije, predsednici sudova, javni tužioci i njihovi zamenici, kao i načina na koji njihove funkcije prestaju. Kako bi tu reformu sprovela, Srbija se obavezala da će promeniti Ustav još 2013, a predviđeni rok za izmene je prvobitno bio kraj 2017, odnosno početak 2018. godine. Nakon što je taj rok propušten, 2019. su postavljeni novi rokovi, a Akcioni plan je 2020. revidiran.

Posle višegodišnjeg odlaganja, proces za promenu Ustava u delu koji se odnosi na izbor sudija je pokrenut sredinom aprila 2021. godine, a 7. juna je u Skupštini usvojen predlog za izmenu Ustava, koji je podnela Vlada. Budući da se ovaj predlog odnosio na izmene Ustava u delu koji se tiče uređenja vlasti, propisano je da se akt o izmenama mora potvrditi na republičkom referendumu. Da bi on mogao da se sprovede, neophodan preduslov je prethodna izmena propisa kojim se uređuje referendum, radi usklađivanja sa Ustavom. Kako je predsednik Skupštine tada najavio da je održavanje referenduma moguće već na jesen, postalo je jasno da se mora hitno pristupiti izmenama Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi.¹⁴

Javna rasprava

Mesec dana nakon usvajanja predloga za izmenu Ustava u Skupštini i ove najave, Nacrt zakona o referendumu i narodnoj inicijativi je stavljen na javnu raspravu još jednom, ispunjavajući minimalne formalne standarde u pogledu obaveza predlagača. Dokumenta u vezi sa Nacrtom objavljena su na sajtu Ministarstva, kao i na portalu eUprava, i više medija je prenelo vest da je u toku javna rasprava.¹⁵¹⁶ Po programu javne rasprave, bilo je predviđeno da ona traje 21 dan, od 8. do 29. jula, što je dan više od minimalnog roka propisanog Poslovníkom o radu Vlade. Program je dalje predvideo da se ona sprovodi isključivo putem slanja pisanih priloga, što je takođe apsolutni minimum angažmana i konsultacije zakonodavca sa zainteresovanim stranama. Za razliku od prethodne rasprave, koja je trajala duže i obuhvatala organizaciju okruglih stolova, program ovog puta nije ostavio mogućnost za dijalog, dobijanje pojašnjenja, ni sučeljavanje argumenata. U konkretnom slučaju ove rasprave se najjasnije pokazao apsurd takvog sistema – Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave je u svojoj objavi navelo nepostojeću mejl adresu za slanje komentara, što znači da nijedan komentar koji je poslat na tu adresu nije stigao predlagaču na razmatranje.¹⁷

Iz ovih razloga, Građanske inicijative su u saopštenju javnosti zatražile od Ministarstva za državnu upravu i lokalnu

13 Mišljenje dostupno na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2007\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2007)004-e)

14 Sandra Maksimović, „Srbija, pravosuđe i evropske integracije: Zašto se menja Ustav“, BBC News na srpskom, 7. jun 2021, dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-57147823>

15 Program javne rasprave, izveštaj i ostale informacije su dostupni na: <https://mduls.gov.rs/javne-rasprave-i-konsultacije/javna-rasprava-o-nacrtu-zakona-o-referendumu-i-narodnoj-inicijativi-2/?script=lat>

16 Videti pregled naslova: <https://naslovi.net/2021-07-08/danas/pocela-javna-rasprava-o-nacrtu-zakona-o-referendumu-i-narodnoj-inicijativi/28313864>;

17 Mejl adresa navedena u ovoj vesti je i dalje pogrešna (jrasprava.zorni@mduls.gov.rs umesto jrasprava.zorni@mduls.gov.rs), videti: <https://mduls.gov.rs/javne-rasprave-i-konsultacije/javna-rasprava-o-nacrtu-zakona-o-referendumu-i-narodnoj-inicijativi-2/?script=lat>

samoupravu da ponovi javnu raspravu povodom Nacrta Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi.¹⁸ Ne odgovarajući direktno na ovaj zahtev, Ministarstvo je u popodnevnim časovima petka, 30. jula na svom sajtu objavilo informaciju da se javna rasprava produžava do ponedeljka, 2. avgusta 2021, u 15:00 časova, i navelo ispravnu mejl adresu za slanje komentara.¹⁹ Istog dana kada je završena produžena javna rasprava, Ministarstvo je uputilo prevod Nacrta zakona o referendumu i narodnoj inicijativi Venecijanskoj komisiji uz molbu za davanje hitnog mišljenja, što dovodi do zaključka da pristigli komentari nisu ni razmatrani.²⁰

Izveštaj o sprovedenoj javnoj raspravi je objavljen na sajtu Ministarstva.²¹ Primetno je da je ovog puta veći broj subjekata poslao pisane priloge, čemu je možda doprinela činjenica da nisu organizovani događaji na kojima se moglo diskutovati o rešenjima, već su komentari primani isključivo pisanim putem. Prema izveštaju sa javne rasprave, ukupno 45 subjekata je uputilo komentare, od kojih su 34 pojedinci, a 10 organizacije civilnog društva. Ovakva struktura pristiglih komentara jasno ukazuje na to da je, u odnosu na ranije pokušaje izmena, u toku 2021. postojalo značajno veće interesovanje šire javnosti za Nacrt Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi. Pored ovoga, postoji još jedan značajan nalaz do koga se može doći iz izveštaja o javnoj raspravi – van spiska subjekata koji su poslali komentare, ostatak teksta izveštaja je u najvećoj meri identičan prethodnom iz 2019, još jednom potvrđujući da Ministarstvo tokom javne rasprave pristigle komentare nije uzimalo u obzir.

Komentari Venecijanske komisije

U procesu donošenja mišljenja, eksperti Venecijanske komisije su u septembru 2021. održali seriju virtuelnih sastanaka sa Ministarstvom državne uprave i lokalne samouprave, Ministarstvom pravde, Republičkom izbornom komisijom, predstavnicima parlamentarnih stranaka, kao i predstavnicima organizacija civilnog društva koje su slale komentare na Nacrt zakona. Tokom konsultacija, organizacije su između ostalog istakle da je prevod teksta Nacrta na engleski, koji je poslat Komisiji, na mestima značajno različit u odnosu na verziju Nacrta koja se nalazila na javnoj raspravi. Tako su u engleskom prevodu teksta nekim članovima dodati novi stavovi, a neke formulacije (npr. vezane za prikupljanje potpisa) promenjene na takav način da su još restriktivnije u odnosu na verziju Nacrta koja je bila dostupna javnosti. Hitno mišljenje Venecijanske komisije na Nacrt Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi je objavljeno 24. septembra.²² Nakon objavljivanja mišljenja, organizacije koje su učestvovalе u konsultativnom procesu su iskoristile priliku da ukažu na problematična rešenja prisutna u Nacrtu, i apeluju na to da se preporuke Komisije usvoje.²³

Pre svega, u saopštenju ovih organizacija je ukazano na to da je javna rasprava sprovedena u manjkavom i netransparentnom procesu, čime je obesmišljeno učešće javnosti u donošenju ovog važnog zakona. Budući da je na ovo ukazano i tokom konsultacija sa ekspertima, Komisija je u svom mišljenju pozvala nadležne da u daljem postupku izrade propisa uvažе komentare civilnog društva.

Osnovna kritika Nacrta koju je Komisija istakla se odnosila na to što su vlasti izmenama ovog Zakona pristupile tek kada se približio referendum o izmenama Ustava. Ovo je suprotno međunarodnim standardima, koji nalažu da značajne izmene zakona o referendumu ne bi trebalo primenjivati bar godinu dana nakon usvajanja. Uz preporuku da se održavanje prvog sledećeg referenduma odloži tako da nastupi nakon dovoljnog vremenskog razmaka od usvajanja izmena, Komisija je naglasila da iste izmene treba usvojiti širokim konsenzusom, i uz javne konsultacije sa svim relevantnim akterima.

Dalje kritike Komisije su se odnosile na odredbe Nacrta kojima se omogućava izbornim komisijama da donesu posebna pravila u određenim situacijama, uključujući pandemiju; odredbe o roku važenja odluka donesenih na referendumu; odredbe o finansiranju referendumske kampanje, kao i odredbe koje se odnose na obavezu plaćanja takse za overu potpisa neophodnih za pokretanje referenduma na zahtev građana ili narodne inicijative. Primetno je da su sva ova pitanja prethodno istaknuta kao sporna od strane učesnika u javnoj raspravi, a da njihovi komentari nisu adekvatno razmatrani.

18 „Izmene Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi: Nacrt ograničava prava građana, neophodno ponoviti raspravu”, Građanske inicijative, 30. jul 2021, dostupno na: <https://www.gradjanske.org/izmene-zakona-o-referendumu-i-narodnoj-inicijativi-nacrt-ogranicava-prava-gradjana-neophodno-ponoviti-raspravu/>

19 Objava Ministarstva dostupna na: <https://mduls.gov.rs/javne-rasprave-i-konsultacije/ispravka-tehnicke-greske-javna-rasprava-o-nacrtu-zakona-o-referendumu-i-narodnoj-inicijativi/?script=lat>

20 Hitno mišljenje Venecijanske komisije, sa datumom slanja zahteva, dostupno na: [https://www.venice.coe.int/webforms/document-s/?pdf=CDL-PI\(2021\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/document-s/?pdf=CDL-PI(2021)015-e)

21 Dostupno na: <https://mduls.gov.rs/javne-rasprave-i-konsultacije/javna-rasprava-o-nacrtu-zakona-o-referendumu-i-narodnoj-inicijativi-2/?script=lat>

22 Izvor hitno mišljenje Venecijanske komisije, dostupno na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2021\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2021)015-e)

23 „Potrebno usvojiti preporuke Venecijanske komisije, sprečiti donošenje nedemokratskog Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi”, Građanske inicijative, 29. septembar 2021, dostupno na: <https://www.gradjanske.org/potrebno-usvojiti-preporuke-venecijanske-komisije-spre-citi-donosenje-nedemokratskog-zakona-o-referendumu-i-narodnoj-inicijativi/>

Tekst Nacrta je potom u kratkom roku revidiran u skladu sa preporukama, i poslat Komisiji na ponovno razmatranje. Eksperti Venecijanske komisije su održali drugu rundu sastanaka sa istim sagovornicima tokom oktobra, kako bi dobili njihovu ocenu o tome u kojoj meri su preporuke ispunjene. Novo mišljenje o revidiranom tekstu Nacrta je objavljeno 9. novembra 2021, i ocenjeno je da novi Nacrt Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi u potpunosti ili delimično ispunjava najveći broj ključnih preporuka iz prethodnog mišljenja. Iz ovoga se može zaključiti da postoji određeni broj ključnih preporuka koje delimično ili u potpunosti nisu ispunjene, što se može videti i iz daljeg teksta mišljenja.²⁴ Predstavници civilnog društva su istakli da novi Nacrt jeste unapređen u odnosu na prethodni, ali da se to pre svega može pripisati tome što je prvobitni Nacrt bio izrazito loš.²⁵ Sve preporuke Komisije u odnosu na neophodnost širokih konsultacija, referendumska pravila u uslovima pandemije, važenje referenduma i troškove overe potpisa su ponovljene i u drugom mišljenju. Uprkos tome, Vlada Srbije je usvojila Predlog zakona o referendumu i narodnoj inicijativi 9. novembra, istog dana kada je mišljenje objavljeno, uz jednu izmenu – prelaznim i završnim odredbama je propisano da će zakon početi da važi dan nakon objavljivanja, umesto uobičajenih osam, što je propisano kao mogućnost u posebno opravdanim okolnostima. Posebno opravdana okolnost u ovom slučaju su bili planirani rokovi za održavanje referenduma o Ustavu, uprkos još jednoj ponovljenoj preporuci Venecijanske komisije da se primena zakona odloži na barem godinu dana od njegovog usvajanja.²⁶ Pored ove, u Predlog zakona je uneta još jedna izmena, u skladu sa iznetim preporukama Komisije – na ponovljenu molbu da se taksa za overu potpisa ukine, ili barem značajno smanji, umesto prvobitno predviđenih 50, taksa je smanjena na 40 dinara po potpisu.²⁷

Prvo usvajanje Zakona

Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi je prvi put usvojen na sednici Narodne skupštine sledećeg dana, većinom od 178 glasova za. Sednici nije prisustvovalo 70 poslanika, uzdržanih nije bilo, a protiv je glasalo dvoje poslanika Pokreta socijalista.²⁸

U svom obraćanju ispred Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave, kao predlagača zakona, tadašnja ministarka Marija Obradović je javne komentare civilnog društva na sporna rešenja – koja su u najvećoj meri bila podudarna sa preporukama Venecijanske komisije – okarakterisala kao „razne laži koje se serviraju građanima kako bi bili dovedeni u zabludu kada je Zakon o referendumu u pitanju“. Posebno se osvrnula na kritike koje se tiču takse za overu potpisa, navodeći da one ukazuju na nameru kritičara da kao pojedinci, mimo građana, plate podršku svojim zakonodavnim predlozima. Niz drugih poslanika vladajuće koalicije je takođe kritike zakona okarakterisao kao „bestijalne laži“ i „pokušaj ponižavanja građana“, ponavljajući tumačenje ministarke Obradović po kome oni koji kritikuju uvođenje finansijskih nameta za pokretanje narodne inicijative i referenduma na neki način pokušavaju da „kupe narod.“ Izmene Zakona o eksproprijaciji su usvojene sutradan, većinom od 159 poslanika. Sednici nije prisustvovalo 89 poslanika, dvoje nije glasalo, dok su svi ostali glasali „za“.²⁹

Uticaj protesta protiv eksploatacije litijuma na proces usvajanja zakona

Istovremeno sa procesom javne rasprave o Nacrtu zakona o referendumu i narodnoj inicijativi, tekli su i protesti meštana doline Jadra i ekoloških udruženja protiv usvajanja novog Prostornog plana grada Loznice, u koji bi bio unet projekat „Jadar“ kompanije Rio Tinto. Više lokalnih udruženja koja se protive otvaranju rudnika i eksploataciji litijuma je pozvalo građane iz cele Srbije da se 29. jula okupe ispred skupštine grada Loznice, kako bi sprečili usvajanje ovog dokumenta.³⁰ Pored zabrinutosti za posledice po životnu sredinu, jedan od osnovnih pokretača protesta je bila percepcija o „korupciji“ i „autokratiji“, i trendu da se lokalni i republički propisi menjaju u skladu sa interesima stranih investitora. Komentarišući najavu protesta i rastuće nezadovoljstvo povodom projekta „Jadar“, kao i navode o netransparentnosti vlasti Srbije u tom pogledu, predsednik Srbije Aleksandar Vučić izjavio da će sprovesti referendum oko toga da li treba početi eksploataciju litijuma, te da će kompaniji „Rio Tinto“ dozvola za rad biti izdata

24 Drugo mišljenje Venecijanske komisije, dostupno na: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2021\)018-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2021)018-e)

25 „Gošće N1: Cenkanje sa Venecijanskom komisijom, bez rasprave o referendumu“, N1, 12. novembar 2021, dostupno na: <https://n1info.rs/vesti/gosti-n1-cenkanje-sa-venecijanskom-komisijom-bez-rasprave-o-referendumu/>

26 „Usvojeni Predlog zakona o referendumu ishitren, ograničava građansku suverenost“, Građanske inicijative, 11. novembar 2021, dostupno na: <https://www.gradjanske.org/usvojeni-predlog-zakona-o-referendumu-ishitren-ogranicava-gradjansku-suverenost/>

27 Predlog dostupan na: <https://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/121121/121121-vest14.html>

28 Izvor su podaci Otvorenog parlamenta: <https://otvoreniparlament.rs/glasanje/4648>

29 Izvor su podaci Otvorenog parlamenta, dostupni na: <https://otvoreniparlament.rs/glasanje/4643>

30 „Protest protiv usvajanja prostornog plana za rudnik jadarita: cela Srbija da dođe u Loznicu“, Balkan Green Energy News, 28. jul 2021, dostupno na: <https://balkangreenenergynews.com/rs/protest-protiv-usvajanja-prostornog-plana-za-rudnik-jadarita-cela-srbija-da-dode-u-loznicu/>

samo ukoliko se građani tako izjasne na lokalnom referendumu.³¹ Ova izjava, uz određene sporne odredbe Nacrta zakona koje su se odnosile na sprovođenje referenduma „na delu teritorije“, je dovela do toga da Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi počne da se percipira kao još jedan propis koji se menja „po nalogu“ kompanije Rio Tinto, radi realizacije projekta eksploatacije litijuma. U toj atmosferi, veći broj građana je postao zainteresovan za slanje komentara na Nacrt zakona. Kada su im, zbog slovne greške u mejl adresi za slanje komentara, stigla obaveštenja da njihovi mejlovi nisu dostavljeni, nekoliko građana je to objavilo na društvenim mrežama uz navode da je Ministarstvo na neki način blokiralo ili onemogućilo kanale komunikacije sa građanima, dalje doprinoseći opštoj percepciji da se Zakon menja u tajnosti i sa prikrivenim interesom.

Ubrzo nakon što je Vlada usvojila Predlog zakona, 12. novembra je pokrenuta peticija „Referendum po meri građana“, kojom se zahtevalo njegovo povlačenje, pre svega zbog prethodno iznetih kritika koje se odnose na izostanak adekvatne javne rasprave i uvođenje obaveze plaćanja naknade za overu potpisa. Peticiju su pokrenuli Udruženje za zaštitu ustavnosti i zakonitosti (UZUZ), Građanske inicijative, Komitet pravnika za ljudska prava (YUCOM), Beogradski centar za ljudska prava, Centar za pravosudna istraživanja (CEPRIS) i Kreni-promeni.³² Peticija je za kratko vreme prikupila veliki broj potpisa – peticiju je u prvih 20 minuta potpisalo 5.000 građana,³³ a do trenutka predaje peticije je prikupljeno preko 68.000 potpisa. Sve ovo još jednom ukazuje da je u pogledu ovog Zakona postojalo veliko interesovanje građana, što je za sobom povlačilo neophodnost sprovođenja temeljnih i širokih konsultacija o njegovom donošenju.

Peticija je predata Narodnoj skupštini 24. novembra,³⁴ a istog dana je održan i masovni protest protiv donošenja ovog Zakona, kao i izmena Zakona o eksproprijaciji, kojim je prvi put predviđena eksproprijacija zemljišta po osnovu međunarodnog ugovora, i uvedena mogućnost da privatni subjekti kao što su međunarodne kompanije budu korisnici eksproprijacije. Protest je održan pod sloganom „Mi znamo da zemlju ne damo“, i bilo je prisutno nekoliko hiljada građana. Okupljeni demonstranti su najavili da će, ukoliko ovi zakoni ne budu povučeni, radikalizovati protest i blokirati auto-puteve na više lokacija.³⁵

Kako je i bilo najavljeno, posle usvajanja ovih zakona su usledili masovni ekološki protesti. Počev od 27. novembra, na nedeljnom nivou su organizovani protesti tokom kojih su građani blokirali puteve širom Srbije. Protesti su organizovani u preko 50 mesta širom Srbije, a prema procenama organizatora, u demonstracijama je učestvovalo oko 100.000 ljudi.³⁶

Ovi protesti su bili obeleženi izraženom državnom represijom prema demonstrantima, između ostalog i uvođenjem zvaničnog telefonskog broja i mejl adrese putem kojih građani MUP-u mogu prijaviti demonstrante koji im „ugrožavaju slobodu kretanja“ ili blokiraju saobraćaj.³⁷ Dalje, građani koji su uzeli učešće u demonstracijama su bili zastrašivani od strane policije pred zakazane datume demonstracija, ili su bili izloženi napadima na samim protestima. Veći broj aktivista i građana bio je izložen pritiscima od strane policijskih službenika koji su dolazili na njihove adrese prebivališta ili radna mesta u jutarnjim časovima na dan zakazanog okupljanja 4. decembra i „upozoravali“ ih da se ne priključe protestu, jer će u suprotnom krivično ili prekršajno odgovarati.³⁸

Oni koji su došli na proteste, bili su izloženi verbalnim i fizičkim napadima, povodom kojih je policija propustila da interveniše, a posebno se izdvaja slučaj protesta u Šapcu, na kojem su okupljeni građani napadnuti bagerom, a zatim i od strane nekoliko muškaraca naoružanih letvama i čekićima.³⁹ Grupa organizacija civilnog društva reagovala je povodom ovog slučaja, pozivajući da se ispita odgovornost policije u Šapcu, s obzirom da su dostupni snimci ukazivali na povlačenje kordona neposredno pre incidenta, ali su i svedoci sa lica mesta potvrdili da im je od strane dežurne službe policije koju su pozivali da ih zaštiti prekidana veza.⁴⁰ Beogradski centar za ljudska prava je podneo pritužbu Zaštitniku građana u ime jedne od građanki koja je učestvovala u demonstracijama u Šapcu, i na čije pozive policiji nije odgovoreno.

31 „Vučić: Rio Tinto će dobiti dozvolu za rad tek ako se na referendumu građani tako izjasne“, Danas, 28. jul 2021, dostupno na: <https://www.danas.rs/vesti/politika/vucic-ne-menja-se-prostorni-plan-u-loznici-kako-bi-se-upisao-projekat-rio-tinta/>

32 Tekst peticije dostupan na: <https://peticije.kreni-promeni.org/petitions/referendum-po-meri-gradana>

33 „Za 20 minuta 5.000 potpisa peticije Referendum po meri građana“, Danas, 12. Novembar 2021, dostupno na: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/za-20-minuta-5-000-potpisa-peticije-referendum-po-meri-gradjana/>

34 „Skupštini predata peticija sa 68.000 potpisa protiv Zakona o referendumu“, N1, 24. Novembar, <https://n1info.rs/vesti/skupstini-predata-peticija-sa-68-000-potpisa-protiv-zakona-o-referendumu/>

35 „Završen protest protiv Rio Tinta i zakona o referendumu i eksproprijaciji“, Danas, 24. novembar 2021, dostupno na: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/protest-protiv-rio-tinta-i-izmena-zakona-o-referendumu-i-eksproprijaciji-video-foto/>

36 „Ekološki ustanak najavio jednočasovne blokade puteva na više od 50 lokacija“, Danas, 11. decembar 2021, dostupno na: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/ekoloski-ustanak-njavio-jednocasovne-blokade-puteva-u-50-lokacija/>

37 Saopštenje MUP dostupno na: <http://bit.ly/3z7j1r9>

38 „Tri slobode pod lupom: 3-16. decembar 2021.“, Građanske inicijative, 16. decembar 2021, dostupno na: <https://www.gradjanske.org/tri-slobode-pod-lupom-3-6-decembar-2021/>

39 „Bagerista nije hteo da se zaustavi pred aktivistima, izbila tuča“, N1, 27. novembar 2021, dostupno na: <https://n1info.rs/vesti/bagerista-nije-hteo-da-se-zaustavi-pred-aktivistima-izbila-tuca/>

40 „Zahtevamo odgovornost policije za slom pravne države u Šapcu“, Građanske inicijative, 30. Novembar 2021, dostupno na: <https://www.gradjanske.org/zahtevamo-odgovornost-policije-za-slom-pravne-drzave-u-sapcu/>

Blokade su zvanično obustavljene 11. decembra. Organizator protesta Savo Manojlović je, kako navodi, lično kontaktiran telefonom od strane predsednika Republike Srbije, koji mu je obećao da će svi zahtevi demonstranata biti ispunjeni.⁴¹ Manojlović dalje tvrdi da je tom prilikom pozvan na sastanak, koji je odbio, ali da je prosledio zahteve za izmenu Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi, koje je objavio na svom Tviter nalogu 8. decembra, i dao rok za njihovo ispunjenje do 18:00 časova tog dana.⁴² U 20:00 časova je održana sednica Vlade na kojoj je doneta odluka da se, u skladu sa zahtevima, iz skupštinske procedure povuče Zakon o eksproprijaciji, kao i da se Narodnoj skupštini predlože izmene i dopune Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi, u članovima 7, 20, 43 i 44 – istim članovima koji su navedeni u objavi Manojlovića. Greškom PR službe Vlade, zapisnik sa sednice je poslat medijima pre nego što je ona zapravo održana. U objavi na sajtu, zbog toga je upućeno izvinjenje „građanima, Narodnoj skupštini Republike Srbije i predsedniku Republike Srbije“.⁴³ Manojlović je dao dalji rok za „formalnopravno“ ispunjenje zahteva i sprovođenje obećanih izmena kao petak, 10. decembar, pod pretnjom nastavka blokada.⁴⁴ Kako je Skupština usvojila izmene u datom roku, Manojlović je kao naredni korak najavio prikupljanje potpisa za narodnu inicijativu kojom bi se predložio akt o zabrani iskopavanja litijuma.⁴⁵

Na godišnjicu početka protesta protiv Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi, predsednik Republike Srbije Aleksandar Vučić je taj datum proglasio za „dan kada smo ispali najgluplji na svetu“.⁴⁶ Iako su njihovi zahtevi usvojeni, represija nad učesnicima u protestima protiv Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi je nastavljena kroz masovno emitovanje prekršajnih naloga zbog navodnog kršenja odredaba Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima, koji predstavljaju zaobilazan način da se sankcioniše samo učešće u demonstracijama. Prema podacima MUP-a do kojih je došao Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, ukupan broj izdatih prekršajnih naloga i podnetih zahteva za pokretanje prekršajnog postupka zbog učešća u ekološkim protestima je u januaru 2022. bio nešto ispod 2.000.⁴⁷ Kako su nalozi nastavili da stižu građanima i u toku cele 2022, do isteka roka za zastarevanje prekršaja, konačan broj izdatih naloga je sigurno značajno veći. Do jula 2022, doneto je preko 60 oslobađajućih presuda i postupcima za osporavanje ovih naloga, u kojima je sud doveo u pitanje način na koji su učesnici protesta prepoznavani.⁴⁸ Skoro godinu dana nakon podnošenja pritužbe, Zaštitnik građana je u toku nadzora nad radom MUP-a ustanovio da je policija tokom obezbeđivanja protesta u Šapcu postupala „zakasnelo, nesavesno i neefikasno“, i preporučio da se protiv odgovornih policijskih službenika pokrene disciplinski postupak.⁴⁹ Međutim, kako je ova preporuka upućena samo tri dana pred istek roka za pokretanje takvog postupka, to nije učinjeno.⁵⁰

Drugo usvajanje Zakona

Predlog Zakona o izmenama i dopunama zakona o referendumu i narodnoj inicijativi, sa promenjenim članovima koji se odnose na ukidanje takse za overu potpisa, obavezu uključivanja predstavnika ovlašćenog predlagača u organ za sprovođenje referenduma i produženje roka za ponovno raspisivanje referenduma, je usvojen na sednici Narodne skupštine 10. decembra 2021. Svi prisutni poslanici, njih 193, su glasali „za“, samo petnaest dana nakon što je prvobitni Zakon usvojen.

Iako je tokom usvajanja Zakona u novembru vođena poduža rasprava o njegovoj sadržini, i mogle su se čuti oštre kritike na račun iznetih primedbi javnosti na odredbe o taksu za overu potpisa, koje su ovom prilikom izmenjene, tokom rasprave u načelu na ovoj sednici su se za reč javila samo dva narodna poslanika. Nezavisni narodni poslanik Vladan Glišić je konstatovao da je Zakon „bio dobar, i predlozi za izmene su dobri“, dok je šef poslaničkog kluba vladajuće stranke Aleksandar Martinović izneo da je usvajanjem izmena Aleksandar Vučić „pobedio [...] zato što je pokazao da je, na kraju krajeva, i ustavna dužnost predsednika Republika da ode u svoj narod, da ga sasluša, da čuje koje su njegove nevolje i da pokuša tom istom narodu da pomogne.“⁵¹

41 „Manojlović o pozivu predsednika: Vučić ovde, ne mogu da vas dobijem“, Nova, 16. Decembar 2021, dostupno na: <https://nova.rs/vesti/politika/manojlovic-o-pozivu-predsednika-vucic-ovde-ne-mogu-da-vas-dobijem/>

42 Objava dostupna na: <https://twitter.com/SavoManojlovic/status/1468602421983293445>

43 Objava Vlade dostupna na: <https://www.srbija.gov.rs/vest/596968/iz-skupstinske-procedure-povucen-zakon-o-eksproprijaciji.php>

44 Objava dostupna na: <https://twitter.com/SavoManojlovic/status/1468606187167957001>

45 Objava dostupna na: <https://twitter.com/SavoManojlovic/status/1473265904288940040>

46 „Vučić o godišnjici ekoloških protesta: Dan kad smo ispali najgluplji na svetu, jer smo odustali od litijuma“, Nova, 28. novembar 2021, dostupno na: <https://nova.rs/vesti/drustvo/vucic-o-godisnjici-ekoloskih-protesta-dan-kad-smo-ispali-najgluplji-na-svetu-jer-smo-odustali-od-litijuma/>

47 Izveštaj Poverenika od 18. februara 2022. dostupan na: <http://bit.ly/3KajgrW>

48 „Presude potvrdile: Policija prekršajnim prijavama ugrozila pravo građana na protest“, Građanske inicijative, 4. jul 2022, dostupno na: <https://www.gradjanske.org/presude-potvrdile-policija-prekršajnim-prijavama-ugrozila-pravo-gradjana-na-protest/>

49 „Potvrdio i Zaštitnik građana: Nesavesno postupanje policije u slučaju napada nasilnika i bageriste na građane u Šapcu tokom protesta prošle godine“, Građanske inicijative, 26. novembar 2022, dostupno na: <https://www.gradjanske.org/potvrdio-i-zastitnik-gradjana-nesavesno-postupanje-policije-u-slucaju-napada-nasilnika-i-bageriste-na-gradjane-u-sapcu-tokom-protesta-prosle-godine/>

50 Potvrđeno u odgovoru Zaštitnika građana na FOI zahtev Građanskih inicijativa od 17. februara 2023. godine.

51 Transkript sednice dostupan na sajtu Otvorenog parlamenta: <https://otvoreni-parlament.rs/transkript/7932>

Zaključak

Krajnje sporan način na koji je Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi izmenjen, samo dve nedelje nakon što je usvojen ogromnom većinom glasova narodnih poslanika, je već bila predmet mnogih komentara, i teško je identifikovati sve propise koji su time prekršeni, počev od ustavnog načela podele vlasti – u ovom slučaju je praktično predsednik, u telefonskom razgovoru sa građaninom, dogovaro izmene zakona, i predložio ih Vladi. Vlada je potom odlučila da predlog izmena, u skladu sa predsednikovim obećanjem, uputi Narodnoj skupštini, i o tome obavestila javnost pre održavanje sednice na kojoj će ta odluka biti doneta. Na kraju svega, Narodna skupština izmene jednoglasno usvaja, u diskusiji poslanika vladajuće većine se proglašava lična pobeda predsednika. Prateći proces rada na ovom Zakonu od samog početka, ova analiza pokazuje da je tokom njegovog trajanja načinjen niz propusta, i da je u više navrata propuštena prilika da se primedbe iznete u javnosti, koje su bile povod za masovne građanske proteste, inkorporiraju u Zakon kroz propisane mehanizme učešća građana u donošenju propisa.

Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi, i povezani Zakon o eksproprijaciji, nisu jedini propisi čije je povlačenje iz procedure javne rasprave ili usvajanja pod pritiskom javnosti obeležilo 2021. godinu; tu su i Zakon o parničnom postupku, Zakon o unutrašnjim poslovima, Zakon o vodama, izmene Krivičnog zakonika... Svim ovim propisima je zajedničko to da javnost nije na adekvatan način uključena u proces njihove izmene ili donošenja. Zakon o planskom sistemu i prateća uredba jasno nalažu predlagачima propisa da sprovedu niz koraka pre nego što pristupe njihovom stavljanju na javnu raspravu, uključujući izradu i objavljivanje analize efekata i obavezne konsultacije sa zainteresovanim stranama, koje pored prijema pisanih komentara mogu obuhvatati i druge forme: fokus grupe, intervju, okrugle stolove, i slično.⁵² Može se osnovano pretpostaviti da bi proaktivna transparentnost predlagачa, i blagovremeno obaveštavanje i konsultovanje zainteresovanih strana u svim fazama donošenja propisa doprinelo tome da se smanji broj ovakvih primera.

Mada je referendum o promeni Ustava, koji je bio i okidač za ishitrene izmene Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi uspešno sproveden, i dalje se nisu stekli uslovi za primenu ovog zakona u oblasti narodne inicijative. Zakonski rok za donošenje podzakonskog akta kojim bi bilo regulisano elektronsko podnošenje narodne inicijative i iniciranje referenduma na zahtev građana je bio šest meseci od donošenja Zakona, ali informacija o radu na ovom dokumentu još uvek nema. U međuvremenu, aktivisti koji su u martu 2022. započeli prikupljanje potpisa za narodnu inicijativu u cilju zabrane iskopavanja litijuma su se suočili sa problemima da obezbede usluge overivača potpisa, koji su po novom Zakonu neophodni – osim u slučaju da se potpisi skupljaju elektronskim putem.⁵³ Uprkos ovim preprekama, do maja iste godine je prikupljeno preko 38.000 potpisa podrške ovoj inicijativi, ali ona nakon predaje nikada nije dospela u skupštinsku proceduru, zbog čega su u novembru 2022. aktivisti Kreni-promeni, kao podnosioci inicijative, pokrenuli postupak pred Ustavnim sudom.⁵⁴ Nakon toga, u martu 2023. poslanici Zeleno-levog fronta/ Ne davimo Beograd podneli su krivične prijave protiv predsednika i sekretara Skupštine u aktuelnom i prethodnom sazivu, kao i protiv predsednice Odbora za ustavna pitanja i zakonodavstvo, kao odgovornih za „nestanak“ inicijative iz skupštinske pisarnice.⁵⁵

52 Član 41, Zakon o planskom sistemu R. Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 30/2018), dostupan na: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/Sl-GlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2018/30/1/reg>; Uredba o metodologiji upravljanja javnim politikama, analizi efekata javnih politika i propisa i sadržaju pojedinačnih dokumenata javnih politika ("Sl. glasnik RS", br. 8/2019-79), dostupna na: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2019/8/9/reg>

53 „Komora: Overu potpisa za narodne inicijative ne obavljaju javni beležnici“, N1, 11. mart 2021, dostupno na: <https://n1info.rs/vesti/komora-overu-potpisa-za-narodne-inicijative-ne-obavljaju-javni-beleznici/>

54 „Pokret Kreni-promeni podneo ustavnu žalbu zbog toga što parlament ignoriše narodnu inicijativu o zabrani kopanja litijuma“, Danas, 23. novembar 2022, dostupno na: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/pokret-kreni-promeni-podneo-ustavnu-zalbu-zbog-toga-sto-parlament-ignoriše-narodnu-inicijativu-o-zabrani-kopanja-litijuma/>

55 „NDB: Krivične prijave zbog „nestanka“ inicijative o zabrani kopanja litijuma“, Danas, 23. mart 2023, dostupno na: <https://www.danas.rs/vesti/politika/ndb-krivicne-prijave-zbog-nestanka-inicijative-o-zabrani-kopanja-litijuma/>